

Ker živimo v času, ko mediji vsak dan prinašajo vznemirljive novice, so skoraj vsa druga dogajanja potisnjena ob rob zanimanja javnosti. Tudi tista, ki bodo morda krojila našo skupno prihodnost.

JASNA KONTLER - SALAMON

To velja tudi za letošnji znanstveni posvet, na katerem je sedemnajst raziskovalcev in raziskovalcev iz enajstih znanstvenih disciplin, pretežno naravoslovcev, tehnikov in družboslovcev, ustanoviteljev Akademije znanosti za trajnostni razvoj Slovenije (AZTRS), poročalo o svojih raziskavah pod skupnim naslovom Izzivi trajnostnemu razvoju Slovenije. Med pobudniki je bil tudi dr. Niko Toš, predsednik AZTRS. Z njim smo se, nenaključno, pogovarjali v prav tistem prostoru, v katerem je pred leti tudi vzniknila ideja o trajnostno naravnani akademiji.

V Sloveniji sta bili doslej zakonsko osnovani dve akademiji znanosti, Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Inženirska akademija Slovenije. O načrtih za vašo akademijo se do nedavnega ni vedelo. Kako star je v resnici ta načrt?

Od tega je že sedem ali osem let. V prostoru, kjer se pogovarjamo, imenujemo ga sončna soba in je namenjen razpravam, se nas je skupina družboslovcev in naravoslovcev, ki smo imeli podobne poglede na stanje in razvoj znanosti, odločila, da je čas za ustanovitev društva oziroma gibanja, ki si je postavilo cilj, da prispeva k uveljavljanju koncepta družbene odgovornosti, k ustrežnejši zasnovi in razvoju znanosti. Namreč takšnemu, kjer bi bili družboslovje in naravoslovje, v svojem uporabnostnem razsežju, povezani in usmerjeni v družbo in njene probleme, ko bi se razvilo aktivno razmerje med raziskovalci in družbo. Med odprto znanostjo in odprti družbi. Gre za obojestransko razmerje – in ne zgolj za vprašanje, ali je družba, politika pripravljena sprejeti rezultate raziskovanja.

V večletnih razpravah v okviru tega društva so sodelovali ljudje s pomembnimi izkušnjami v prostoru znanosti. Ne le kot raziskovalci, temveč tudi kot odgovorni usmerjevalci razvoja, nekdanji rektorji, direktorji nacionalnih raziskovalnih inštitutov, ljudje, ki so pomembno vplivali na razvoj svojih raziskovalnih področij, uveljavljeni znanstveniki in znanstvenice. Kresale so se ideje, na začetku z bolj poudarjeno družboslovno noto. Zavedajoč se, da pri usmerjanju raziskovanja k osrednjim problemom družbe lahko uspe le celosten, holistični pristop – problemska kot kompleksna, ne ozko disciplinarno omejena znanost; torej vse od filozofije do astrofizike, seveda ob sočasnem vključevanju družboslovja, naravoslovja in tehnike ... – smo nato kot središčnico, kot fokus opredelili znanost za trajnostni razvoj. Odločili smo se ustanoviti Akademijo znanosti za trajnostni razvoj Slovenije (AZTRS).

Za začetek smo letos organizirali javni posvet, ki je zajel kar nekaj odmevnih tem; od reševanja okoljskih problemov, trajnostnega pridobivanja energije, trajnostno naravnanih gospodarstva in politike do razvijanja družbenih odnosov, ki temeljijo na človekovih pravicah, demokratični institucionalizaciji, depolarizaciji sveta, razvoju blaginje in miru.

Danes lahko beremo celo o »trajnostni proizvodnji orožja, o trajnostnih vojnah« ...

Koliko je v širši družbeni zavesti sploh prisoten pravi pomen besede trajnostni? Je ena od zelo pogosto uporabljenih in tudi zlorabljenih besed. Vse, kar želijo posamezniki, podjetja ali politiki prikazati kot pozitivno, je kar naenkrat trajnostno...

Res je. Vse je trajnostno, tudi naše življenje postaja trajnostno. Celotno vojno so »trajnostne« in vseprisoten pojav iz preteklosti, v sedanjosti – in kot »trajnostne« načrtovane v prihodnost. Seveda trajnostnost ni zgolj parola. Gre za ključna planetarna vprašanja sobivanja, preživetja družb, za ohranjanje ravnovesja v razmerjih med njimi in naravo. Gre za obvladovanje tistih razdiralnih družbenih silnic, ki posegajo v danosti naravnih in družbenih sistemov in jih izčrpavajo v breme preživetja sedanje in prihodnjih generacij, gre za imperikalne projekte neoliberalnega kapitalizma in totalitarnih sistemov, za razpadanje kulturnih temeljev demokratičnih sistemov, za ideološke, politične in ekonomske polarizacije itd. Gre za potekajoče in preteče vojne kot njihov izraz. Vojne so povzročile in še povzročajo najgloblje razkroje razmerij med naravo in družbo – ter družbami in državami med seboj.

Iščoč alternative, dodatne izhode za angažiranje znanosti, smo se prepričali, da je samo celosten, holistični pristop, ki presega

Potrebna je družbena prenova, ki bo v temelje sistemov vgradila cilje agende 2030, poudarja Niko Toš. FOTO JOŽE SUHADOLNIK

Demokracija je v svetovni recesiji

Niko Toš O izzivih ustanavljanja in delovanja trajnostno naravnane nove akademije znanosti

disciplinarne stebre, ki še vedno prevladujejo v institucionalnem organiziranju znanosti, lahko naš prispevek. Trajnostno moramo torej razumeti kot nekakšno diagonalo skozi stebrišča, ki kategorizirajo znanost in jo vključujejo v družbo.

Ste v skupini težko dosegli soglasje o poimenovanju akademije?

Večinoma smo se poenotili, a je opazovalcem od zunaj ostal vtis, da gre za nekakšno alternativo Slovenski akademiji znanosti in umetnosti (SAZU). To pa nikakor ne drži. SAZU ima svojo zgodovino, svoj jasno opredeljeni nacionalnoidentitetni namen in pomen; ima svoje nacionalno reprezentativne naloge. In ni pričakovati, da bi vstopala v raziskovalni in družbeni prostor, kot si to zamišljamo v okviru našega projekta. V središču delovanja SAZU je, po moji presoji, kompleks nacionalnih znanosti, kjer družboslovje skoraj ni prisotno. Tudi raziskujoče naravoslovje je na njej slabo zastopano.

Kako ste si zamislili delovanje bodoče akademije?

V temelju delovanja smo postavili agendo 2030, to je razvojni dokument, ki ga je septembra 2015 sprejela Organizacija združenih narodov in ki definira cilje trajnostnega razvoja. Ko poskušamo razpoznati vlogo znanosti v doseganju teh ciljev, vidimo, da lahko nekaj prispevata zgolj povezana znanost in problemski pristop. To je tudi naš način in cilj. Seveda si ne domišljamo, da bomo obrnili svet. Globalno lahko naredimo le malo, a tudi to malo lahko veliko pomeni. Svet se lahko obrne na bolje samo, če je veliko tovrstnih prizadevanj. Pomembno je, da imamo skupne cilje.

Povedali ste že, da ste se lani jeseni odločili za naslednji korak, da institucionalizirate vašo akademijo. Zakaj je to za vas tako pomembno, navsezadnje bi lahko še naprej delovali kot društvo?

DR. NIKO TOŠ

Diplomirani pravnik, ki se je ob diplomski letu 1958 odpovedal pravo in se uveljavil kot eden vodilnih slovenskih sociologov, bo novembra dopolnil 90 let.

Izjemno ploden raziskovalec, avtor, soavtor in urednik številnih socioloških knjig, znanstvenih monografij, člankov, razprav in poročil, ki obravnavajo predvsem vidike metodologije sociološkega raziskovanja, socialne stratifikacije, družbene neenakosti, mednarodnih migracij, družbenih vrednot, političnega javnega mnenja, procesov demokratizacije in zaupanja v institucije, razvoja in zgodovine družbenih ved, posebej sociologije itd.

Preden odgovorim na to vprašanje, bi rad nakazal cilje omenjene agende, ki bi morali biti vodilo današnjega svetovnega in tudi našega domačega usmerjanja prihodnjega razvoja. To so zelo oprijemljivi cilji: odprava revščine in lakote, vzpostavitev razvitih izobraževalnih in zdravstvenih sistemov, dostopnih vsem, enakopravnost med spoloma, čista voda, dostop do čiste in plačljive energije, človeka vredno delo in organizacija dela. Sledijo trajnostni razvoj mest in podeželja, smiselno in trajnostno usmerjanje porabe in proizvodnje. Končni cilji pa so zaščita pred podnebni spremembami, varstvo življenja na zemlji pod vodo, na kopnem in v ozračju ... in navsezadnje zagotavljanje miru. Čutite, koliko skupnega prostora za povezano raziskovanje, za rudarjenje družboslovcev, naravoslovcev, tehnikov in za delovanje odgovorne politike je v tem ciljnem vesolju, v vsakem cilju posebej?

To so cilji, definirani pred desetletjem, sprejeti s široko podporo držav z vseh celin. Zdjaj pa smo jih, kot se zdi, zapostavili. To se ne bi smelo zgoditi. Človeške družbe in planet so v nenehni krizah. V ekološki, socialni, ekonomski,

politični, obrambno-vojaški in tudi v kulturnovrednotni krizi. Vse to velja tudi za entiteto, ki ji pravimo slovenska družba. Tu predvsem vidimo svoj prostor delovanja.

Očiten je paradoks. Prav v obdobju, ki je sledilo sprejetju teh hvalevrednih ciljev agende, so šle stvari samo še na slabše. Kot da je bila sprejeta s figo v žepu ...

To nas vznemirja in tudi aktivira. Tudi mene osebno, ko kot sociolog opazujem družbo, predvsem pretvorbe, ki nastajajo v socialno-strukturnih in v kulturnovrednotnih sistemih. Na primer, do nedavnega smo govorili o progresiji fenomena demokracije. Zdelo se je, kot da se svetovne družbe – in raziskave so to potrjevale – zelo jasno in enoznačno premikajo navzgor, s povečevanjem obsega vsega tistega, kar označuje demokracijo: regulacijo in demokratični nadzor sistemov. Zadnji desetletji, predvsem zadnja leta, pa kažeta na obrat teh razvojnih vzgibov in izrazite padce. In to je eden kritičnih vidikov, ki vplivajo na trajnostni razvoj v vseh razsežjih razmerij med naravo in družbo. Danes poslušamo celo o »trajnostni proizvodnji orožja« in »trajnostnih vojnah«.

Kaj je omogočilo tako sprevrženo zlorabo trajnostnega razvoja?

Evropska unija kot ustanova, ki je namenjena zagotavljanju miru, človekovih pravic, demokratizaciji sistemov in rasti blaginje vseh ljudi, postaja vse bolj oboroževalno-obrambni projekt v rokah kapitala z usodnimi posledicami za družbe in naravo. Cilji trajnostnega razvoja so vse bolj v ozadju. Namesto razgledanja razpadajo temelji socialne države. Namesto zavzemanja za mir in preprečevanje vojn v fokus postavljamo produkcijo orožja in izgrajevanje varnostnih sistemov. Psalmika misel o prihodnosti, ki temelji na človeku miru, postaja neizreklija.

Politični, ki ne zmorejo pogleda in nauka zgodovine in imajo zamejen pogled ter nimajo vizije za prihodnost, dopuščajo in silijo

družbene skupnosti, države v preobrazanju, ki v ospredje postavljajo trajnostne konflikte, oboroževanje, vojne ... Do tega je privedel razvraten proces globalizacije in polarizacije ideoloških, političnih in ekonomskih sistemov, ki vstopajo v medsebojna razmerja na predpostavkah trajnega spopada, ki drug drugemu vsiljujejo oblike »samoreguliranja« in omejevanja. To se kaže na primer v razmerjih med Američani in Kitajci ... In nujno vodi v konflikte, razkroje in vojne, in sicer vselej v breme globalnega juga, družbenih večnin, najrevnejših družbenih slojev, družb in držav – in v korist maloštevilnih z vso kapitalsko in politično močjo. Vse to ob grobi eksploataciji naravnih virov.

Na edinem planetu, ki nam je za zdaj dan in na katerem verjetno velika večina ljudi hrepeni po blaginji in miru, torej po trajnostnem razvoju v zlahtnem pomenu besede.

Hrepenenje po blaginji nas druži, vprašanje pa je, koliko so ljudje sposobni dojeti lastno preteklost, zgodovino, posledice napačnih odločitev. In se odločiti, na primer ob volitvah, na tem temelju. Če se vdajo v to, da se zgodovina ciklično ponavlja, pasivno sprejmejo pritiske neoliberalnega kapitalizma. Potrebna je družbena prenova, ki bo v temelje sistemov vgradila cilje agende 2030. Ta bistvena prenova družbenih sistemov mora seči dlje, globlje ...

Ob tem vendarle ne kaže prezreti, da na našem »mikroplanetu«, v Sloveniji, zaznavamo valovanje navzgor, k več demokratičnosti, k bolj odprti družbi, k več blaginje in manj zapostavljanja, k več solidarnosti ... In seveda valovanja navzdol, k zapiranju družbe, v poskusih njene totalitarizacije ...

Tehnološko revolucijo nadomešča kibernetika; družbene posledice razvoja umetne inteligence so zaznane, vendar v resnici nedognane. Temu razvoju ne moremo vnaprej pripisovati zgolj pozitivnih ali zgolj negativnih družbenih učinkov. Domnevamo pa lahko, da preplet vidikov

postindustrijskega in tehnološko-inovacijskega razvoja v polariziranemu svetu sproža nove izvore in nevarnost medsystemskih konfrontacij, zapiranja družb in sistemov – in še marsikaj, kar se bo šele pokazalo in za kar niti ne vemo, da ne vemo.

Kot sociolog se že dolgo ukvarjam z migracijami, zato vem, kako ekstremno se povečujejo vzroki zanje. Izhajajo iz razpadajočih družb globalnega juga, s katastrofalnimi posledicami za begajoče, begunce – in za razvite družbe, ki niso sposobne problemov reševati pri izvorih, niti znotraj samih sebe. Ni naključje, da se v mnogih evropskih državah s protimigrantskimi gesli rojevajo in

Trajnostno moramo razumeti kot nekakšno diagonalo skozi stebrišča, ki kategorizirajo znanost. Gre za celostni, problemski pristop v raziskovanju.

Uveljavljajo skrajno konservativne politične formacije. Poglejmo Italijo, Madžarsko, tudi Nemčijo. To se je pred kratkim zgodilo celo na Nizozemskem in Švedskem. Švedska, na primer, se je odrekla svoji tradicionalni nevtralnosti. Opažamo vzratne poteke v njeni vrednotni zasnovi. In vse to bo, po pričakovanju, zamejilo svoboščine in odprtost, ki so bile za te družbe značilne na prehodu stoletja in pred tem.

Kar je morda še najbolj neverjetno, saj je bila Švedska vzor demokracije. Skandinavski svet, ki je bil sinonim za demokracijo in svoboščine, je očitno padel v krizo in postaja konservativen. Tudi vrednotna. Konservativna politika prinaša več diskriminacije in manj demokracije. Očitno

je, da je demokracija v svetovni recesiji. Svet, ki je bil še pred kratkim v stanju depolarizacije, je zdaj ponovno v stanju globalnih delitev; težnje in premiki v smeri razogledanja so v zastajanju in se kažejo prej v temu nasprotnih izrazih.

Po tem političnem diskurzu se vrnimo k poslanstvu vaše akademije. Kaj vam daje upanje, da bo zaživila, kot si želite?

Zavedamo se, da lahko le malo prispevamo. Naš prispevek bo omejen na prostor in čas, v katerem živimo. Smo si pa rekli, da je vredno poskusiti, in zdaj odpravljamo še zadnje ovire do osnovanja zakonsko podprte akademije. Trenutno nas je 50 ustanovnih članov, vidnih raziskovalcev in raziskovalk. To vzbuja upanje na uspeh našega prizadevanja.

V sestavi akademije za zdaj močno prevladujete upokojeni univerzitetni profesorji in raziskovalci. Ali za prihodnost načrtujete drugačno člansko podobo akademije?

Seveda. Vanjo bomo povabili mlajše, uveljavljene raziskovalke in raziskovalce. Vloga takšnih raziskovalcev, kot sem sam, je predvsem zagon projekta. In to velja za večino starejših ustanovnih članov, članic. To, da na področju povezanega delovanja raziskovalcev različnih strok nastaja nekaj novega, pa je velika spodbuda. To počnemo, ker nam je mar, in izhaja iz naših dolgoletnih izkušenj in prizadevanj.

Kdaj bo, menite, akademija tudi zakonsko postala znanstvena? Pričakujem in upam, da čim prej. Naši AZTRS so oporekli, da takšne akademije ni nikjer na svetu. Prav nasprotno. Na polju znanosti, univerz, fakultet in inštitutov je na stotine podobno usmerjenih programov. V znanosti za trajnostni razvoj vidim prihodnost delovanja povezanih znanosti, raziskovanja ob reševanju ključnih vprašanj obstoja družbe in narave – v razvojnem ravnovesju. Mi le sledimo temu toku.